

ORIENTĂRI ȘI IERARHII VALORICE ÎN EPOCA RELATIVISMULUI AXIOLOGIC

ORIENTATIONS AND VALUE HIERARCHIES IN EPOCH OF AXIOLOGIC RELATIVISM

VIORICA ADEROV,

conferențiar universitar, doctor,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

LILIA SCULEA,

lector superior,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

Autoarele încearcă să surprindă esența crizei axiologice a modernității, ierarhiile valorice în epoca relativismului axiologic. În lucrare sunt enunțate paradoxurile și efectele perverse ale globalizării, deosebirea dintre epocile organice și epocile de criză. Este elucidat procesul de autonomizare a valorilor, fragmentarea și unilateralizarea vieții omului – consecințe a acestui proces. Este menționată necesitatea conștientizării importanței culturii și învățământului pentru anihilarea efectelor negative ale crizei.

Cuvinte cheie: cultură, valoare, societate, criză, ierarhie, mijloc, scop, educație.

The authors try to find the essence of the axiologic crisis of the modern world, the value hierarchies in the epoch of axiologic relativism. The article states the paradoxes and vicious effects of globalization, the differences between the organic epochs and the crisis ones. Special emphasis is laid on the process of value autonomisation, on breaking up and making unilateral man's life – these are the consequences of this process. Mention is made of the necessity of being aware of the importance of culture and education for eliminating the negative effects of the crisis.

Keywords: culture, value, company, crisis, hierarchy, method, end, education.

În mai multe rânduri am susținut necesitatea abordării fenomenelor și tendințelor culturii contemporane, cu scopul de a pune în evidență aspectele relevante, capabile să descifreze cauzele realităților complexe ale societății contemporane. Într-o lume în plină transformare care se caută pe sine, teoreticienii nu reușesc să depășească dificultățile enorme ale pătrunderii timpului nostru istoric, a întregii traectorii a civilizației moderne și să ofere o explicație cât de cât rezistentă a crizelor succesive ale modernității.

Asistăm la o schimbare de epocă, de eră istorică, vizibilă în toate registrele vieții. Destructurarea lumii vechi are loc cu rapiditate, dar noile forme de organizare se încheagă cu dificultate.

Spre ce se îndreaptă omenirea? Noua ordine mondială se dovedește a fi o dezordine totală, de nestăpânit. Conceptele noastre, construite pentru a defini și înțelege vechea structură a lumii, nu mai sunt adecvate pentru a descrie și interpreta noua realitate.

Încă înainte de evenimentele istorice ale anilor 90, Fransua Lyotarde, consideră că nu mai este posibilă realizarea unei interpretări coerente a lumii, a istoriei umane. Altfel spus nu mai este actuală elaborarea unei ideologii, care implică prin premisele ei să fie unitară, coerentă cu ea înșiși. De ce? Pentru că omul, subiectul care gândește cogitoul său nu mai are coerență interioară. În el se suprapun planurile, ideile și valorile, chiar și cele mai contrastante. O remarcabilă instituție a deusolării spirituale și morale, care s-a generalizat în ultimele două decenii.

În lucrarea sa „Critica modernității” Alain Touraine denumește această perioadă „lunga noapte a gândirii sociale”, autorul ei surprinde din plin esența fenomenului la care ne referim, ca și diversitatea contrastelor, frustrărilor, situațiilor limită traumatizante ale modernității care o alimentează.

Gânditorul se oprește în fața unor constatări relativ cunoscute, propunând ca ieșire din dilemele realității o altă concepție asupra modernității „Lumea de astăzi, pe care unele spirite grăbite o văd unificată în jurul valorilor occidentale ce au triumfat asupra fascismului, comunismului și naționalismului lumii a treia, este de fapt deșirată între lumea obiectivă și lumea subiectivă, între sistem și actori. Se ridică una împotriva celeilalte logica pieței mondiale și aceea a puterilor ce vorbesc în numele unei identități culturale. Pe de o parte, lumea pare globală; de altă parte, multiculturalismul apare fără limită. Cum să nu se vadă în aceste rupturi complete o dublă amenințare pentru planetă? În timp ce legea pieței strivește societăți, culturi și mișcările sociale, obsesia identității duce la un arbitrar politic atât de total că nu se poate menține decât prin represiune și fanatism... Dacă nu ajungem la o altă concepție a modernității, mai puțin orgolioasă decât cea a luminilor, dar capabilă să reziste la diversitatea absolută a culturilor și a indivizilor, vom intra în furtuni și mai violente decât acelea care au însoțit căderea vechilor regimuri și industrializarea” [5, p. 231].

Deși autorul face referință la paradoxurile modernității privind tentativa eșuată de a impune un model standard de civilizație și o direcție unică evoluției istoriei, precum și la efectele perverse ale globalizării, observăm că nu se întreprinde în nici un fel explorarea surselor și structurilor care le generează.

O problemă mult dezbătută în literatura de specialitate în ultimul timp este criza valorilor și a lumii moderne. Se crede că identificarea cauzelor, factorilor determinanți ai acestei crize cât și analiza și elucidarea consecințelor, ar permite dezlegarea nodului gordian al timpului nostru și identificarea soluțiilor pentru revenirea la normalitate. Problema este de mare actualitate întrucât cultura și factorii de natură culturală au o relevanță deosebită în lumea contemporană și constituie sursa fundamentală a dezvoltării istorice.

Acum mai bine de șapte decenii T.Vianu se întreba: „Ce este această criză a culturii moderne? Este vremea noastră roasă de un rău adânc? Suferim fără a ști de vre-o boală grea? Este ceva primejdios care se desfășoară în jurul nostru și în noi, în timp ce noi înșine continuăm să ne bucurăm ca și oamenii de altă dată, de bunurile vieții, de frumusețile naturii, de frumusețile naturii, de farmecul artei?

Din multe părți suntem asigurați că vremea noastră trece printr-o criză gravă, că, fără a o ști chiar, suntem cu toții bolnavi de un rău tainic și că doctorii spirituali ai omenirii trebuie să vegheze la căpătâiul acestui uriaș bolnav care este omenirea cultă de astăzi. Ce se înțelege însă prin criza culturii moderne? Care sunt elementele acestei crize” [6, p.171].

De atunci și până astăzi savanții încearcă să definească această criză axiologică a modernității. Problematika crizei valorilor fiind una extrem de vastă a ocupat un loc prioritar în ansamblul confruntărilor de idei de-a lungul ultimilor șapte decenii. Astăzi însă se aud voci care denunță deconcentrarea intelectuală, refugiul unor filosofi în orizonturi de reflexie lipsite de semnificație axiologică, tăcerea

altora din motiv că nu-și înțeleg și nu intuiesc timpul convulsionat în care trăiesc, nu pătrund în esența epocii pe care o parcurg. Știința de fapt nu reușește să reconceptualizeze și să reinterpreteze realitățile culturale, să ne ofere liniile unei sistematizări științifice, care să permită programarea acțiunilor, ordonarea efortului, stabilirea modalităților și manierelor de acțiune, un anume sistem de priorități în elaborarea politici de dezvoltare socio-culturală.

De obicei crizele au facultatea să restructureze sistemele de valori, să pună sub semnul îndoielii valorile ce păreau indiscutabile, să demoeze ierarhii, să fie traversate de acute interogații și dileme sfâșietoare.

Ar fi momentul să abordăm succint deosebirea dintre epocile organice și epocile de criză ale istoriei. Epocile organice se caracterizează prin consensul eforturilor de cultură ale tuturor oamenilor care trăiesc într-un context socio-uman determinat, în forme și structuri bine încheiate și în puterea unui principiu de autoritate. Epocile de criză ale istoriei se caracterizează prin dărâmarea vechilor instituții, prin multiplicitatea anarhică a tendințelor intelectuale și morale, printr-un individualism neînfrânt, prin acțiunea corosivă a spiritului critic. Crizele istorice sunt, pentru mulți gânditori, acele intervale din istoria lumii în care oamenii pierd sentimentul viu al formelor de cultură, al valorilor, înrădăcinându-le în barbaria regeneratoare a vitalului. Epocile de proslăvire a vieții în dauna culturii marchează totdeauna momentele de criză în dezvoltarea spiritului omenesc, de unde și relativismul extrem și amoralismul.

Ortega Y.Gasset ne spune că unul din semnele cele mai izbitoare ale omului în epocile de criză este tocmai mulțimea țăntelor care îl solicită, lipsindu-l de sentimentul unui centru propriu și al unei misiuni.

Fragmentarea și unilaterizarea vieții omului este rezultatul unor schimbări profunde care au avut loc în structurile civilizației moderne după epoca Renașterii. Este vorba de procesul de autonomizare a valorilor și a proceselor culturale.

La începutul modernității acest proces de diferențiere a valorilor era considerat esențial pentru progresul culturii, libertății individuale deoarece anula posibilitatea subordonării sistemelor de valori, unei valori dominante.

În epocile anterioare anumite valori erau ridicate la rangul unei clase de valori supraordonate (valoarea teoretică în epoca antică, valoarea religioasă în epoca medievală etc.) S-a crezut că modernitatea va aduce ceva radical nou față de epocile anterioare, va depăși toate formele trecutului. Cu toate avantajele care au rezultat din autonomizarea valorilor, acest proces este considerat sursa principală a crizei modernității și factor determinant în fragmentarea existenței umane, existență afectată unei singure dintre valori, postulată ca țăntă a vieții, omul nu mai reușește să se raporteze la totalitatea valorilor.

De exemplu, valorile și activitățile economice s-au disociat treptat de cele religioase, morale și artistice. Comerțul, activitățile de schimb, munca de tip industrial, toate în expansiune, au impus alte criterii de apreciere decât cele morale și religioase; calendarul activităților economice a fost disociat în mod treptat de cel religios; știința și-a impus norme și metodologii specifice, detașându-se atât de simțul comun, cât și de viziunile filosofice și speculative; industriile politice și-au creat forme și proceduri independente de legitimare, diferite de cele tradiționale, arta s-a automatizat ca o formă specifică de activitate creatoare [3, p. 31].

Astfel diferențierea modernă a valorilor a suprimat centrul culturii. Cultura nu mai este centrată, pentru că tentația omului modern e să ocupe punctul de vedere particular al valorii în jurul căreia și-a organizat specialitatea. Această stare produce o dispersiune care ne dezorganizează viața. Individul negăsindu-se centrat, grupat către un nucleu semnificativ, neavând o temă esențială a epocii, simte o mare pustietate interioară. De asemenea consecințele procesului de diferențiere a valorilor au un impact negativ și asupra societății. Nefiind grupată către un centru, neavând o structură interioară, susținută de un factor de unificare, societatea se dezorganizează. În prim plan al importanței culturale

încetează să mai figureze societatea cu interesele și aspirațiile ei și apare individul ca purtător al valorilor culturale diferențiate. În literatura de specialitate se abordează frecvent efectele progresului tehnic și științific disociat de cel spiritual și moral. Modernitatea prin pasiunea discriminatoare a exagerat autonomia valorilor și le-a pus în relație de opoziție.

Astfel prioritatea acordată valorilor teoretice și instrumentale în detrimentul celor morale și spirituale au produs efecte iremediabile printre care se înscrie și inversarea raportului firesc dintre mijloace și scopuri. Datorită acestei inversii ciudate vorbim astăzi despre „răsturnarea valorilor”. Raportul distorsionat dintre valorile cu funcții simbolice (bine, frumos, adevăr, libertate) și valorile cu funcții instrumentale (economic, politic, vital, etc.) a generat criza de direcție, sens, ideal a societății contemporane. În momentul în care dispunem de mijloace tehnice pe care omenirea nu le-a avut niciodată înainte, dar nu mai știm să formulăm temele majore ale timpului nostru. Trebuie să conștientizăm faptul că valorile economice, politice, vitale, juridice nu sunt decât valori-mijloace, menite a ne face să ne atingem anumite scopuri, cum ar fi valorile teoretice, estetice, morale și religioase, scopuri absolute deoarece nu pot fi mijlocite în vederea atingerii unor scopuri mai înalte decât ele (adevărul, binele, frumos, sacrul). Atunci când valorile practice, instrumentale cum ar fi valoarea economică, politică, juridică, vitală sunt percepute ca valori scop putem vorbi de o patologie culturală, deformație neîngăduită, cuprindere inadecvată a valorii respective. Această deformație neîngăduită în teorie, dar reală în cotidianul socio-uman de la noi, când valorile economice sau politice sunt cuprinse prin acte inadecvate ca valori amplificative și invers pe cele morale, estetice ș.a. ca valori perseverative au loc deformări evidente a valorilor respective (hipertrofia valorilor economice, politice; atrofia valorilor spirituale).

Idolatrierea tehnicii și a succesului imediat a dus la exteriorizarea vieții și alienarea omului în universul tehnic. Omul este deposedat de repere morale și existențiale, supus unui proces de robotizare și standardizare a atitudinilor și comportamentelor, viața omului este golită de aspirații și trăiri autentice.

La acestea se mai adaugă și impactul negativ al sistemului mediatic asupra conștiinței valorice, care prezintă de fapt un conglomerat haotic de informații și idei, fără un tipar organizator și care afectează grav integritatea tabloului cultural al omului.

Sub presiunea mesajelor contradictorii se manifestă și criza identității umane, care este o criză a imaginii despre sine a oamenilor. Mediatizarea excesivă a evenimentelor, lucrurilor, liderilor, a vieții duce la apariția stării de „derealizare” în care se scufundă grupurile umane și indivizii.

Supuși în trecutul nu chiar atât de îndepărtat unui diabolic proces de deznaționalizare și masificare, care urmărea anihilarea identității etnice și individuale, producerea unei mentalități uniformizate astăzi omul este victimă a manipulării și uniformizării mediatice aflând cu stupeoare că tot de ce a fost privat în perioada sovietică nu este important nici pentru societatea contemporană. Identitatea națională, culturală, trebuie depășită, anulată (cum?) considerată păguboasă, întrucât conține sursa viioarelor conflicte, că ceea ce până mai ieri era considerat drept falsă teorie, în prezent constituie ideologia oficială a statalității moldovenești.

De asemenea sunt evitate sau abordate denaturat temele ce definesc natura noastră spirituală. Homo Sovieticus fără să fi avut răgazul de a se regăsi s-a pomenit țintă a altei ideologii totalitare, cultura de consum, de masă produsă pe cale industrială și difuzată de multimedia. Acest tip de cultură administrează dorințele, ofertele culturale, stimulând nevoi artificiale, controlează imaginarul colectiv, îl menține în stare de pasivitate, somnambulism cultural, incapabil să se detașeze critic față de realitate și să i se opună. Individul este suprasolicitat din punct de vedere informațional și agresat continuu de producția de imagini. Acest tip de cultură uniformizează indivizii și nu le stimulează gândirea critică.

De aici necesitatea cultivării gândirii critice pentru ca individul să poată selecta din această ofertă valorile autentice și să le distingă de non-valori. Problema educației capătă o nouă dimensiune. Cultura trebuie să-l ajute pe individ să se adapteze la schimbarea rapidă, iar învățământul trebuie privit ca soluție de bază pentru anihilarea efectelor negative a culturii de consum. Specialiștii ar trebui să

reflecteze pornind asupra tendinței de trecere la învățământul managerial în care elevul primește servicii, iar relația cu profesorul este una contractuală. Instituțiile de învățământ superior sunt solicitate să formeze competențe. Transmiterea cunoștințelor nu mai este destinată formării unei elite capabile să îndrume națiunea. În emanciparea sa ea furnizează sistemului actori capabili să-și îndeplinească, în mod convenabil rolul în posturile pragmatice de care au nevoie instituțiile.

Consecințele pe termen mediu, lung al învățământului centrat pe evaluare, este deprofesionalizarea profesorilor, obligați să renunțe la entuziasm și creativitate și diferențierea învățării în favoarea rutinei și a limitărilor exterioare, cerute de promovarea examenelor.

Educația ar trebui să reprezinte evenimentul dezvoltării unicității profesorului și a discipolilor săi. Într-un asemenea context, relația managerială și socială antreprenorială reprezintă abateri grave de la teoria și practica unei educații autentice, chiar dacă pot reprezenta cu succes imaginea profitabilității economico-financiare în domeniul învățământului.

Se discută în ultimul timp despre diminuarea rolului și statutul intelectualului în societatea contemporană. Este considerat inutil, perimat, umbrit de activismul zgomotos al politicianilor și analiștilor politici. În lipsa intelectualilor societatea devine un corp inert. Intelectualii reprezintă armata specializată a culturii, fiind prin definiție expresia conștiinței critice a societății. El este elementul sceptic și interogativ, cercetătorul slăbiciunilor sistemului, moderatorul sistemului și cercetătorul tensiunilor actuale și posibile, cel care indică direcția și mai ales cel care trebuie să mențină puterea politică în stare de mijloc, nepermițându-i să devină scop al sistemului.

Este foarte dificil și periculos să enunți verdicte privind finalul epocii de criză. În acest context Tudor Vianu remarcă: „O criză istorică se termină atunci când toate ideile și tendințele ei au fost gândite și trăite până la capăt, adică până în momentul când ele ajung să se depășească în formula unei sinteze mai înalte și mai cuprinzătoare. Toate încercările de accelera sfârșitul unei crize istorice sunt inutile și inoperante, după cum zădărnice ar fi eforturile unui om de a obține maturizarea interioară înainte ca timpul necesar acestor procese să fie scurs. Soluțiile teoretice, programele elaborate de filosofi nu au nici o valoare practică atâta timp cât viața însăși n-a parcurs etapele obligatorii ale procesului” [4, p. 144].

Un alt semn vizibil al sfârșitului epocii de criză este refacerea respectului pentru marile categorii ale culturii. Cugetătorii încep din nou să vorbească despre structuri și configurații, refacerea legăturilor stabile între componentele culturii, ordonarea și ierarhizarea elementelor ce alcătuiesc tabloul cultural al individului, de a capta viața în forme. Astăzi vitalitatea dezlănțuită a început să amenințe serios cultura. Se impune urgent revenirea la marile idealuri ale culturii. Să sperăm că timpul rezervat de istorie acestui dramatic și zguduitor proces s-a scurs. Sper că, în pofida predicțiilor sumbre privind viitorul umanității și a speciei umane, armata specializată a culturii, reunită în voința de a construi și relua munca seculară a culturii, va reuși să renoveze suportul unității sale într-un ansamblu de valori durabil și rezistent.

Referințe bibliografice

1. BENDA, G. *Trădarea cărturarilor*. București: Humanitas, 1993.
2. FLORIAN, R. *Metamorfoza culturii în sec. XX-lea*. București: Cartea românească, 1988.
3. GEORGIU, G. *Filosofia culturii*, București: ȘNSPA, 1982.
4. LYOTARD, G.T. *Condiția postmodernă*, București: Editura Științifică, 1989.
5. TOURAINÉ, A. *Critique de la modernité*, Paris: Tayard, 1992.
6. VIANU, T. *Studii de filosofie a culturii*, București: Editura Eminescu, 1982.